

Коломієць Наталя,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та світової літератур
Криворізький державний педагогічний університет

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ САСПЕНСУ В РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «БОТ. ГУАЯКІЛЬСЬКИЙ ПАРАДОКС»

У статті зроблено спробу дослідити художні засоби створення атмосфери саспенсу в романі «Бот. Гуаякільський парадокс» сучасного українського письменника Максима Кідрука. Атмосфера саспенсу розглядається як цілісність, що формується в результаті авторочитацької комунікації. У результаті проведеного аналізу визначено, що створення ефекту напруги та очікування (як передбачуваних реакцій реципієнта) досягається завдяки взаємодії різних засобів та прийомів (авторський буктрейлер, синтез мистецтв, інтертекстуальні зв'язки, графічні засоби, засоби художньої виразності та ін.).

Ключові слова: атмосфера саспенсу, авторочитацька комунікація, засоби.

Kolomiets N. Means of creating suspense atmosphere in the novel by Max Kidruk "Bot. Guayaquil paradox".

The article attempts to explore the artistic means of creating an atmosphere of suspense in the novel "Bot. Guayaquil paradox" of the modern Ukrainian writer Max Kidruk. The atmosphere of suspense is considered as the integrity that is formed from autoregressive communication. As a result of the analysis, it is determined that the creation of the effect of tension and expectation (as the expected reactions of the recipient) is achieved through the interaction of various means and techniques (author's bootstrailer, synthesis of arts, intertextual connections, graphical means, means of artistic expression, etc.).

Key words: atmosphere of suspense, autoregressive communication, means.

Постановка проблеми. Увага літературознавства до проблем почуттєвої сфери реципієнта художнього твору зросла наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. Це зумовлено прагненням глибше осягнути особливості сприйняття, таємниці внутрішнього світу людини, розкрити її думки, переживання, бажання. Сучасні літературознавці не обходять увагою проблеми психологічних механізмів фантазії та чуття; художньо-творчого процесу як результату взаємодії всіх рівнів вищої нервової

діяльності людини; художнього сприймання як внутрішнього моменту творчого процесу та ін.

Сучасний філософсько-естетичний дискурс послуговується поняттям «атмосфера», яке в активний науковий обіг увів німецький філософ Г. Бьоме. На його думку, кожен твір мистецтва має особливу атмосферу, а змістом творчої діяльності є продукування атмосфер [7]. Естетика атмосфери базується на психологічних механізмах співіснування спільно створеної реальності між об'єктом пізнання та тим, хто його сприймає.

Нині відбувається екстраполяція цієї концепції на різні наукові сфери. Дослідження засобів створення атмосфери саспенсу на матеріалі літературних творів дозволить простежити художні стратегії впливу на читача, що викликають настрої напруженого очікування. Х. Гумбрехт серед гуманітарних методів досліджень виокремлює емоційне співпереживання, інтуїтивне сприйняття, уяву. Учений наголошує на потребі *«застосування уяви — того аспекту сприйняття світу, який забезпечує різноманітність вигаданих образів та інтенсивність почуттів, як функціонального еквіваленту чітко визначених та абстрактних концепцій, які вимагає наука»* [3, с. 15]. Застосування подібного підходу сприятиме ефективному осмисленню літературного процесу на засадах зв'язку культурологічних та естетичних принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному та зарубіжному літературознавстві проблема вивчення способів художнього створення атмосфери саспенсу є актуальною. Сучасні дослідники розглядають її різновекторно, у різноманітних культурних контекстах.

На теоретичному та практичному рівнях порушену проблему розглядали П. Вордерер, Х. Вульф, М. Фрідріхсен, Дж. Д та ін. На різноманітному літературному матеріалі художні стратегії впливу на читача та творення атмосфери напруження дослідили О. Божко [1], О. Гордієнко [2], І. Жогова [4] та ін. Усі дослідники сходяться на думці, що художній ефект напруженого очікування реалізується за допомогою цілого ряду засобів, які дозволяють викликати у читача граничну концентрацію уваги.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити засоби створення атмосфери саспенсу в романі Макса Кідрука «Бот. Гуаякільський парадокс».

Виклад основного матеріалу. Атмосфера саспенсу в романі «Бот. Гуаякільський парадокс» пов'язана з мотивом небезпеки. Емоційний вплив на читача має вже підзаголовок твору «Повернення

в Долину Смерті», що овіяний ореолом загадковості, втаємничення та випробувань. Саме він і є першим елементом, що стимулює уяву читача. Окрім того, ще до знайомства з текстом твору, є можливість переглянути авторський буктрейлер, який є інтерсеміотичним засобом тлумачення художньої реальності. Візуальним рядом відеоролику є картини повітряної, морської стихій, демонстрація невідчуженої сили дикої природи. Ці видовища, музичний фон та інтонаційний підтекст у начитці диктора сприяють згущенню атмосфери загрози, яку глядач підсвідомо проектує на себе. Замовчування, натяки, недомовленість підсилюють зацікавленість романом. Крім того, автор пропонує перелік музичних творів, які бажано прослуховувати під час читання.

У центрі авторської уваги постає життя риболовів із бухти Пуерто-Лопес. Характерним для художнього світу роману є змалювання критичних, стресових обставин у житті персонажів. Психічні стани напруження, відчаю домінують у переживаннях Тіто Мелендеса, коли під час рибальства він відчуває дивну поведінку риби («... косяк скидався на тяжко поранений організм, який корчить, подригує у смертельній агонії» [5, с. 22]). При цьому, кружляючи над косяком, досвідчений рибалка виймати жодного марліна не може. Інтенсифікації напруженості художньої картини сприяє актуалізація інтертекстуальних зв'язків із повістю «Старий і море» *Е. Хемінгуей*. Автор вказує на «іронічний символізм ситуації» [5, с. 22], коли Сантьяго намагався вловити величезну рибу.

Форма психологізованої авторської оповіді дозволяє митцеві глибоко розкрити внутрішній світ чоловіка, душевно змученого відчаєм та стражданнями; передати його реакції на побачений катаклізм: «Тіто більше не вірив у життя» [5, с. 21]; «Тіто вкрився гусячою шкірою та дрібно затремтів» [5, с. 27]; «Від несподіванки Тіто підскочив, зі злості на себе – вилаявся» [5, с. 27]; «Наближаючись до пляжу, Тіто Мелендес відчував, як волосся стає дибки» [5, с. 27]; «Тіто вистукував зубами від жаху і нічого не міг удіяти» [5, с. 28]; «Опинившись у воді, рибалка запанікував і засмикався, уявивши, що риба затягне його на глибину та задушить – так багато її було...» [5, с. 29] та ін. Прояви збудження нервової системи увиразнюються через опис піломоторного рефлексу (гусяча шкіра, волосся стає дибки). Дієслівні емотиви є засобом передачі психічних станів та реакцій, вони завдають збудливий темпоритм оповіді, підсилюючи емоційне враження від напружених епізодів.

Опис природного лиха побудований на прийомі градації: підсилення трагіко-драматичної напруги досягається зміною картин, що

репрезентують поведінкові та зовнішні зміни ураженої невідомою хворобою риби: «... на його очах косяк занурювався, опускаючись строго вертикально, немов підбитий торпедою есмінець» [5, с. 22]. Значний емоційний вплив мають епізоди, в яких відтворено масові викиди риби на берег: «Під боком кашалота, практично зливаючись із чорною тушею, лежало кілька акул. На мокрому піску, який час від часу накривало хвилею, безсило ляскали крильми гігантські скати. Далеко на півдні безформною драглистою громадиною вимальовувався тулуб гігантського кальмара, рожеві щупальці з п'ятисантиметровими присосками якого тягнулися аж до води. Хоча найбільше було риби. Здавалося, що пляж прогинається під вагою тисяч марлінів, тунців, гладких робало і жовтохвостиків» [5, с. 28]. Метафоризація виступає засобом підсилення видовищно-афектного моменту. На величезну кількість риби вказує деталь: «Ковзаючи на холодних риб'ячих тушках, Тіто побрів углиб пляжу» [5, с. 29]. Створенню атмосфери саспенсу сприяє відтворення трагізму ситуації, що поставила поряд життя і смерть. Таке поєднання двох полярних станів робить сприйняття особливо загостреним. Недомовленість, неповна інформація про подію підсилюють цей ефект, формують атмосферу несвідомого жаху: «От тільки витрішкувате око рибини виглядало незвичним, мутно-чорним і підпливало кров'ю <...> Він нахилився, і чорнота попливла — щось ворухнулося в риб'ячому оці. Рибалка злякано відсахнулася та мимоволі дуже втиснув рибину в пісок. На мить йому здалося, що жовтохвіст спостерігає за ним. Точніше, щось дивиться на нього крізь набрякле чорнотою око жовтохвоста» [5, с. 30]; «... протягом тижня щось дуже микхе коїлося в морі, а от тепер він, Тіто, ураз чітко усвідомив — це щось, схоже, полізло на берег» [5, с. 31]. Уривчасті враження Тіто від «дурної» [5, с. 20] риби, видовищні образні характеристики природного середовища та інтуїтивне, ледь вловиме передчуття жаху утворюють єдину картину надзвичайної емоційної сили.

Техніка нагнітання невідомого реалізується через фіксацію дивного відхилення, яке тривалий час рибалка навіть визначити не може («Крихітна невовлима деталь перетворювала побачене на ідіотський фарс» [5, с. 32]; «Однак... чогось не вистачало» [5, с. 36], «... чорт забирай, що було не так із тим пляжем?!» [5, с. 36], «Що? Що не так?» [5, с. 37]). Вживання окличних та питальних речень передає емоційне переживання персонажа. Поява нереальної істоти чи психофізичної оболонки (щось, воно — виділено в тексті графічно) втілює

фізичну невизначеність духу смерті, увиразнює його персоніфіковану безособовість.

Добре розуміючи, що брати рибу, яка викинулася на берег не можна, чоловік вмовляє себе, шукаючи необхідні аргументи. Попри відчуття небезпеки, голод рухав діями еквадорця: «Йому стало зле, дихання пришвидшилося, але не від голоду, а від недоброго передчуття. Щось усередині Тіто опиралося, противилося інстинкту риболова, безмовно наказуючи: *«Зупинись, не лови, обми цю рибу»* <...> *Проте він не зміг зупинитися. Страшенно хотілося їсти»* [5, с. 20]. Фізичні муки голоду виявились сильнішими за професійну гідність рибалки («затуманений голодом погляд» [5, с. 32], «... тигром загурчавши у порожньому шлунку, голод нагадав про себе» [5, с. 31], «... в його животі забуркотіло, як у надрах вулкана перед виверженням» [5, с. 34] та ін.).

Продаж цієї риби призводить до ураження невідомою хворобою людей та їх масового фізичного знищення. Першою жертвою стає собака Пачакамак, якого Мрія Фернанда нагодувала риб'ячими головами. Слідом за ним смерть забрала дружину Тіто. А далі невідома загроза почала полювати на людей, що їли страви із риби, яку продав чоловік. Прояви ураження були спільні: хворобливий стан, почервоніння очей, слезотеча, запаморочення, агресія, звучання чужого голосу в голові. Той голос віддавав команди: «знайди» [5, с. 43], «знайди його!» [5, с. 43], «знайди та приведи або вбий» [5, с. 44], «тоді вбий» [5, с. 45], «убий його» [5, с. 45], «убий Вж-ж-ж-ж-ж-ж-ж...» [5, с. 46]. Повтор на звуковому рівні асоціюється у свідомості реципієнта з відчуттям нестерпного болю, нав'язливого стану. Разом із повтором лексем «знайди», «убий» у даному контексті виступають сугестивними фігурами. Як стверджує Н. В. Яременко, повтори є засобами інтенсифікації художнього тексту, вони *«активізують його глибинні пласти, виступають носіями ідейно-художнього навантаження»* [6, с. 35].

Окрім того, ефект напруги у творі загострюють графічні засоби виділення курсивом та великими літерами.

Невизначеність, яка є однією з умов створення атмосфери саспенсу, підсилюється з появою інформації про те, що причина викидів риби є невідомою, а дослідження, які проводились вздовж узбережжя Еквадору, не вказали на відхилення від норми. Житловими районами прокотилася хвиля насильства: криваві аварії, сварки, бійки, перестрілки, різанина. Люди втрачають взаємоповагу, припиняють погоджувати свої дії, керуватись нормами моралі чи релігійними правилами, вони *«... неначе збожеволіли»* [5, с. 55]. Слід наголосити,

що до формування атмосфери суцільного хаосу, персонажі в скрутні хвилини згадували Бога. Їх богошукання, пошук моральної опори, жадання знайти надійний прихисток від життєвих негараздів у трансцендентальній силі пояснювалися прагненням заблокувати почуття безвиході. Розкрити таємницю, пов'язану із загадковою епідемією, та знайти першопричину жахів намагаються українець Тимур Коршак, південноафриканець Хедхантер та французенка Лаура Дюпре.

Вражаючою є історія становлення психоістоти *воно*: від боязні людей до керівництва їх діями. Коли *воно* відчуло можливість взаємодії зі світом, то почало «гратися»: «Відчуття були непередаваними. *Воно* почувалося дитинчам, яке довго дивилося на блискучих рибок за акваріумним склом, доки не наважилося — вперше в житті — опустити пальці у воду та торкнутися істот, що в ній плавали. *Воно* чхати хотіло, як на це відреагують рибки, *воно* навіть не замислювалось над цим. Основне полягало в тому, що *йому* сподобалася на дотик вода та сподобалося стискати поміж пальцями риб'ячі тільця» [5, с. 258]. Через дитячі пустощі *воно* в романі передано руйнівну силу невідомого. Зображена субстанція набуває ознак амбівалентності (дитинність — загроза руйнації). Моторошні картини загибелі риби свідчать, що це «дитинча» постає згубною, смертоносною силою. Навіть неприборкана морська стихія застосовується цією психоістотою в якості іграшки. Опис дозволяє уявити наскільки легко ця субстанція може анігілювати увесь світ, спровокувати тотальне нищення універсуму, зруйнувати гармонічність та збалансованість життя.

Воно сподівалось досягти такого рівня, щоб вільно керувати людьми: «... щоб із людьми було, як і з ботами: легко, просто, без болю. От тільки з 2008-го багато що змінилося. *Воно* порозумнішало. Віднедавна *воно* не просто спостерігало та мислило. *Воно* планувало, неначе шахіст, продумуючи всі ходи наперед і ретельно зважаючи наслідки» [5, с. 159]. Оскільки іноді безтілесне *воно* відчувало щось на зразок болю, це створіння потребувало допомоги колишнього програміста Тимура Коршака.

Передчуття біди та безвиході підсилюється в описі ходи «сутінкових». Натовп уражених невідомою хворобою людей, якими рухає *воно*, рушає за межі Гуаякіля. Парадоксально, що їх веде Сліпий, у якого «мармурово-білі очі погойдувалися та поблискували в пітьмі, ніби два однакові супутники на орбіті невідомої планети» [5, с. 296]. Очима цього чоловіка були всі члени ходи, які ніби в гіпнотичному стані йшли до невідомої мети.

Сюжетна напруга збуджує увагу читача в епізоді словесного двобою між Сліпим та Тимуром, що відбувається в пустелі. Надзвичайно виснажений українець впевнено розкриває відсутність перспектив у El Siego: *«Ти шукало мене, бо зрозуміло, що не можеш керувати людьми, як ботами. Шукало, бо усвідомило, що заражені дорослі рано чи пізно помирають. А якщо помирають вони — помирає частинка тебе. Можеш вишкіряться скільки завгодно, але я знаю, як ти боїшся смерті, як боїшся повернутися в ту чорноту, з якої тебе витягли. І я хочу, щоб ти затило: тобі кінець. Відтепер жодна людина більше не заразиться. Заражені гуаякільці по одному вмиратимуть, а ті кілька нещасних, що виживуть, до кінця своїх днів сидітимуть у психушках. Ти сидітимеш разом із ними, рік за роком скнітимеш між сірих стін, аж поки вони не сконують. І тоді ти провалитися назад у своє нікуди!»* [5, с. 485]. Одним із вагомих прийомів створення гостроти оповіді є повтор лексем, що об'єднані спільною темою (помирати, смерть, чорнота, сконати та ін.).

Висновки. Динамічний сюжет роману Макса Кідрука «Бот. Гуаякільський парадокс» стимулює роботу уяви читача. Описи природного лиха, масових смертей, епідемії невідомої хвороби, бійок, потенційної небезпеки впливають на емоційно-чуттєву сферу реципієнта, утримують внутрішню напругу. Авторочитацька комунікація виникає вже при знайомстві з авторським буктрейлером. Цей інтерсеміотичний засіб тлумачення художньої реальності відтворює видовищні картини, які викликають тривогу. Підсиленню ефекту сприяє і синтез мистецтв, що реалізується через прослуховування під час читання музичних творів, перелік яких пропонує автор. Підзаголовок твору «Повернення в Долину Смерті» та слово «парадокс» в назві роману овіяні ореолом загадковості, втаємничення та випробувань.

Атмосфера саспенсу створюється поєднанням різних прийомів. Графічні засоби (виділення курсивом, великі літери) виконують акцентно-виражальну функцію, дозволяють наголосити на смислових та емоційних відтінках певних слів та фраз. Повтори на фонетичному, лексичному, синтаксичному рівнях спряють інтенсифікації образності, створенню драматичного нагнітання, підсиленню тривоги та напруження. Використання психологічного інструментарію (авторська оповідь, пейзажі, насичені діалоги, невласне пряме мовлення та ін.) дозволило митцеві передати емоційно-психологічні процеси, внутрішні зрушення, пульсацію думок, особливості мислення персонажів, психологічну конфліктність людини. Різноманітні психічні стани у

тексті часто передаються формою прямого називання (злість, страх, відчай, жах та ін.), що також потенційно сприяє створенню атмосфери напруги.

Література

1. Божко О. С. Засоби лексичної номінації атмосфери саспенс у художніх творах жанру хоррор / О. С. Божко // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки». — Дрогобич, 2017. — Вип. 7. — С. 17–19.
2. Гордієнко О. І. Способи створення ефекту саспенсу в сучасному сентиментально-пригодницькому романі (на матеріалі творів Г. Мюссо) / О. І. Гордієнко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. — 2013. — Вип. 31. — С. 70–76.
3. Гумбрехт Х. У. Ледяные объятия «научности», или Почему гуманитарным наукам предпочтительнее быть «Humanities and Arts» / Ханс Ульрих Гумбрехт; пер. с англ. // Новое литературное обозрение. — 2008. — №81. — С. 11–24.
4. Жогова И. Г. Языковые средства создания атмосферы напряжения в произведениях жанра триллер (на примере романов Дж. Гришэма и М. Стюарт) / И. Г. Жогова, Е. В. Кузина // Мир науки, культуры, образования. — 2014. — №6(49). — С. 361–363.
5. Кідрук М. Бот. Гуаякільський парадокс: роман / Макс Кідрук. — Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. — 512 с.
6. Яременко Н. В. Проза Ю. Яновського, О. Довженка, О. Гончара середини ХХ століття: інтенсифікація образності засобом повтору: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Дніпропетровський національний університет / Н. В. Яременко. — Дніпропетровськ, 2003. — 196 с.
7. Böhme G. The Aesthetics of Atmospheres / Gernot Böhme. — Edited by Jean-Paul Thibaud. — London: Routledge, 2017. — 230 p.